

ve kterém se nejenom drží tohoto šílenství, ale přivádí do něho i jiné a toto šílenství prodlužuje, ochraňuje a rozšiřuje.

Nemyslím, že architekti mají z toho všeho radost. Nejsou z toho o nic šťastnější než jiní členové společnosti. V posledních dvou desetiletích ale začínají být slyšet námitky. Lidé o tom píší a mluví. Pryč s císařovými novými šaty! Všichni vidíme, že císař je nahý. Přestaňme už s tou maškarádou.

Co je tedy třeba dělat? Jak může architekt, který cítí, že věci se ubírají špatným směrem, tuto situaci napravit? Mnohým z nás je jasné, že něco opravdu špatně je, ale jak konkrétně jednat, aby se to zase spravilo, to už nevíme. Je vůbec možné zlepšit situaci, když proces, který působí takovou zkázu, je ve společnosti tak hluboce zakořeněný, že jeden architekt, ba ani stovka architektů nemá skoro žádnou šanci se proti tomu postavit a dosáhnout nějakého pozitivního účinku?

2 / JAK ARCHITEKTURA ZÁVISÍ NA NAŠEM OBRAZU SVĚTA

Myslím, že jen velmi málo lidí si uvědomuje, jak velkou měrou se zmatek, který dnes panuje na poli architektury, proplétá s naším pojetím univerza.

Začal jsem věřit, že architektura je tak zoufale narušená, protože my – dnešní architekti – zápasíme s pojetím světa, s obrazem světa, který v podstatě znemožňuje dobře stavět. Domnívám se, že tento problém prorostl do takové hloubky, že už je dnes nesmírně těžké obvyčejným způsobem postavit i tu nejskromnější užitečnou budovu.

Mnozí z nás si příliš neuvědomují, že naše pojetí věci – náš obraz univerza – může mít nějaký konkrétní nebo bezprostřední dopad na to, co jako architekti děláme. Staráme se o svou práci a ze všech sil se snažíme dělat dobré stavby – ať už slovo „dobré“ chápeme jakkoli. Je to těžký úkol. Snažíme se s ním vypořádat. Ale myslím, že nám uniká, že naše úsilí zásadním způsobem ovlivňuje představa, již máme o věcech – naše představa světa. Většina z nás si možná ani neuvědomuje, že nějakou zvláštní představu světa *má*.

A pokud se vůbec někdy na svůj obraz světa důkladněji podíváme, nepochybně objevíme dost složitou směsici věcí: vágní představy atomů, galaxií a hvězd, organického života, který na zemi vznikl, jak se nám tvrdí, z jakési zárodečné polévky z aminokyselin. Do toho bude jistě přimíchána nějaká podoba starosti o naše

bližní, nějaká podoba zbožnosti, nějaké povědomí o tom, že některé věci jsou krásnější a jiné méně krásné. Jak může být taková nepřehledná změť představující pojetí světa za cokoli odpovědná?

Jak by vůbec mohlo být pravda, že toto pojetí tak hluboce poznamenává naše stavitelské úsilí, že téměř znemožňuje postavit něco dobře?

Tento důsledek vypadá fantasticky. A přesto právě tomu věřím. Věřím, že v sobě máme jakési reziduum představy světa, která je svou povahou v podstatě mechanistická a již bychom mohli nazvat mechanisticko-racionalistický obraz světa. Ať už věříme, nebo nevěříme tomu, že se s tímto obrazem ztotožňujeme, ať už si uvědomujeme, nebo neuvědomujeme dopad tohoto rezidua v nás a ať si třeba o sobě myslíme, že nás vedou duchovní nebo ekologické zájmy, většina z nás je stejně – tomu věřím – větší či menší měrou v sevření nějakého rezidua takového mechanistického obrazu světa. Proniká do nás jako nějaká infekce, ovlivňuje naše jednání, ovlivňuje naši morálku, ovlivňuje náš smysl pro krásu. Ovládá to, jak myslíme, když se pokoušíme stavět budovy, a podle mého názoru téměř znemožňuje tvořit krásné stavby.

Co přesně myslím tímto mechanisticko-racionalistickým obrazem světa? Zhruba řečeno,

mám tím na mysli představu fyziky z devatenáctého století. To znamená představu světa tvořeného atomy, které mechanicky víří v prostoru: světa, v němž se předpokládá, že celé univerzum je slepý mechanismus pohybující se podle „zákonů přírody“. Tyto zákony jsou v podstatě tytéž mechanické zákony, které vysvětlují, jak pod vlivem sil a prostorových uspořádání postupují svou cestou atomy a struktury jimi tvořené. K tomuto obrazu se pojí širší obraz počasí, klimatu, zemědělství, fauny, společnosti, ekonomie, ekologie, medicíny, politiky, administrativy, a dokonce i rodinného života – a i *všechny* tyto sféry jsou pojímány více či méně mechanistickým způsobem. I když připustíme, že přesné zákony a mechanismy možná nejsou známy, předpokládáme, že přes naši neznalost existují *nějaké* zákony, ne zcela formulované, které skutečně vysvětlují, jak věci fungují, a to i v oněch každodenních podmínkách. A tak si v sobě dál neseme lehkovážnou a dosti prostoduchou jistotu, že všechno je tvořeno tahem a tlakem událostí, skoro přesně na způsob, jímž jsme v devatenáctém století chápali nárazy a pohyby atomů.

Dnes už samozřejmě najdeme poměrně málo lidí, kteří upřímně věří, že svět je *opravdu* právě takové místo. Fyzikové – a zvláště velcí fyzikové – se na povahu univerza dívají s větší pokorou a úžasem. A to platí i o spoustě nevědců. Architekti se, alespoň podle toho, co vysloveně tvrdí, o takový mechanistický obraz zřídka kdy zajímají. Navenek to vypadá, že se zabývají hlubšími otázkami – otázkami uměleckými a sociálními –, které jsou často záhadnější a zajímavější.

Ale když jsem se pokoušel proniknout k podstatě zmatenosti provázející úpadek architektury, pomalu jsem nabýval přesvědčení, že mnoho architektů – zejména těch, kteří se v posledních letech stali slavnými a jejichž věci dnes předsta-

vují vzor pro práci mladších kolegů – je skutečně pod vlivem takové mechanistické koncepce, přestože si to neuvědomují. Dospěl jsem k závěru, že podivné fantazie, soukromý vnitrofiremní žargon, jímž se o architektuře mluví, prazvláštní povaha galerijního umění dvacátého století, dekonstruktivismus, postmodernismus, modernismus a spousta dalších „ismů“, jež všechny obrovsky poznamenávají náš fyzický svět, se *vytvářejí v důsledku propojenosti povahy architektury, praxe architektury a mechanistického pojetí univerza.*

Proto se domnívám, že naše problémy ve sféře umění a architektury vyrůstají z nějaké zásadní chyby způsobené jistou koncepcí povahy hmoty, povahy univerza. Přesněji řečeno, myslím, že tato chyba a zmatek v naší představě stavitelského umění *vyplývají z našeho pojetí toho, co je hmota.*

Dnešní pojetí hmoty i pojetí protikladné, jímž se je pokusím nahradit, lze shrnout do otázky povahy *řádu*. Naše představa řádu totiž v podstatě ovládá naši představu hmoty. Co je hmota, je určeno naší představou toho, jak může být uspořádán prostor, a to je zase určeno naší představou o tom, jak náležité uspořádání v prostoru vytváří hmotu. *V jádru problému architektury tedy spočívá podstata řádu.* Odtud název této knihy.

Až pochopíme, co je řád, věřím, že budeme lépe rozumět tomu, co je hmota, a tedy i co je samo univerzum. Ale dokud jsme – byť nevědomě – zajatci příliš zjednodušeného mechanistického obrazu hmoty, obávám se, že je nevyhnutelné, abychom my sami i architektura, již tvoříme, zůstali ve slepé zmatenosti, kterou po více než půl století cítí až příliš mnoho z nás.

V této knize se snažím o následující: ukázat, jak lze architekturu opět uzdravit prostřednictvím nového pojetí povahy řádu a prostřednictvím nového pohledu na povahu hmoty samé.

3 / CO JE ŘÁD?

Co je řád? Víme, že všemu ve světě kolem nás vládne úžasná uspořádanost. Řád zažíváme po každé, když si vyjdeme na procházku. Tráva, obloha, listí na stromech, voda plynoucí v řece, okna domů na ulici – to všechno je ohromně uspořádané. A právě tento řád nás na procházce uchvacuje. Uchvacuje nás měnící se podoba oblohy, mraky, květiny, listy, tváře kolem nás, okouzující geometrická soudržnost spolu s jejím významem v naší mysli. Ale pro tuto geometrii, která tolik znamená a díky níž tak jasně cítíme přítomnost řádu, nemáme žádný jazyk.

Co bychom měli dělat, abychom *vytvářeli* řád? Složitý řád má i ta nejmenší stavba. Když ji navrhujeme a když vytváříme její objemy a kon-

strukci, podlahy, okna, dveře a zdobné prvky, potýkáme se s úžasným úkolem. Co je to ten řád, jímž bychom ji měli naplnit? Zejména u velkých projektů to snadno můžeme zpackat. V sázce je víc, takže povaha řádu, který do stavby vkládáme, je zvlášť důležitá. Spoléháme se více na intelektuální koncepcce. A právě tehdy do věci začínou zcela jasně vstupovat naše představy o řádu. Už nejde jen o jednu cihlu, dveře nebo střechu. Může jít o celou čtvrť – o výstavbu za miliony dolarů, o životní prostředí snad pro stovky lidí najednou. Jak si poradit *s tímto*? Jaký řád by měla stavba ztělesňovat, aby se zajistilo, že bude úspěšná?

Když jsem postaven před nějaký takový úkol, okamžitě mi na mysli vytane otázka: *Co přesně*

Zimní krajina.

míním řádem? Chci-li získat představu řádu, která bude natolik hluboká, aby mohla být skutečně užitečná – užitečná pro mne, užitečná pro mé řemeslníky, užitečná pro mé studenty, užitečná pro mé klienty, užitečná pro mé učně a pracovníky v ateliéru –, musím přesně definovat, co řád znamená.

Co je řád, ví v jistém smyslu každý. Ale když si skutečně položím otázku „co je řád“ – ve smyslu hluboké geometrické reality, hluboké natolik, že ji mohu uplatnit, aby mi pomohla dostat do stavby život –, ukáže se, že tento „řád“ je velmi těžké definovat.

Podívejte se na žlutou věž na protější stránce. Má úsměv Buddhy, je živá a jednoduchá. Bere nás za srdce. Chtěl bych koncepci řádu natolik pronikavou, aby vysvětlovala, proč v nás žlutá věž takové pocity vyvolává. Koncepce řádu, které v současné době vymezuje fyzika, ani většina jiných dnešních představ řádu na tak náročný úkol prostě nestačí.

Vědci se pokoušejí definovat řád už asi sto let. Do fyziky se představa řádu jako přesného pojmu poprvé dostala jako vedlejší produkt termodynamiky, když Ludwig Boltzmann v roce 1872 v rámci teorie entropie numericky analyzoval uspořádanost molekul v ideálním plynu. Řád, který lze pojímat jako negativní entropii, je naneštěstí příliš jednoduchý a pro složité umělecké případy téměř bezcenný.¹ Ve dvacátém století byl ve vědecké komunitě natolik velký hlad po *nějaké* přesné koncepci řádu, že rozšířit představu termodynamického řádu tak, aby pokrývala *veškerý* řád, se pokoušelo mnoho autorů mimo obor fyziky.² Strážlivá zobecnění termodynamického pojetí řádu prováděli rovněž fyzikové.³ Žádný z těchto pokusů se však nedostal tak daleko, aby mohl být užitečný pro umělce.⁴

Jaké další představy řádu můžeme získat z moderní fyziky? Mohli bychom se zaměřit na zvláštní typy řádu, jako je krystalografický řád, který je definován opakováním.⁵ Ale toto pojetí je příliš omezené a v tvorbě něčeho jem-

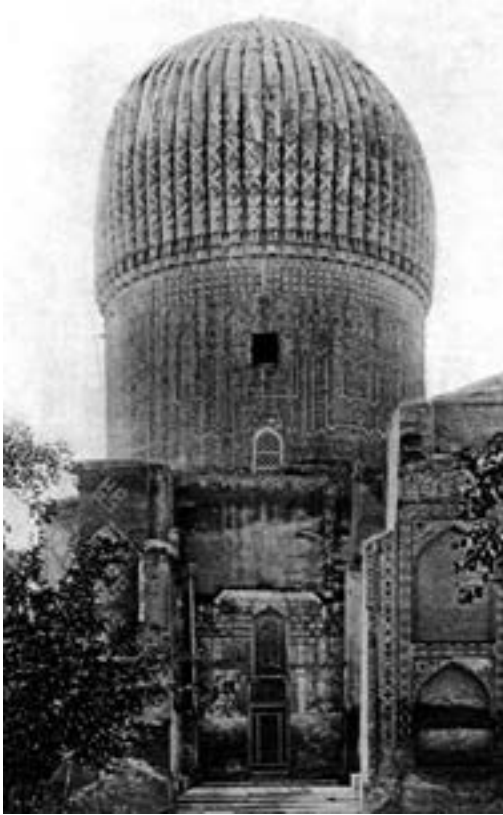
ného a krásného nám moc nepomůže. Mohli bychom také rozvíjet koncepci vojenského nebo hierarchického řádu. I tyto řády byly analyzovány, ale jejich koncepce jsou opět příliš omezené na to, aby nám nějak zvláště pomohly.⁶ Komplexní vzorce vytvářené interakcí pravidel jsou zajímavější a nabízejí možnost dívat se na veškerý řád jako na produkt vypočítatelného generativního procesu.⁷ To by nám mohlo dát obecnou představu řádu jako jakéhokoli systému, který je vytvářen interakcí generativních morfologických pravidel.⁸ V jiných případech tohoto typu máme uspořádaný proces tvorby vzorců, založený na interakci pravidel, která mohou simulovat pohyb hozeného míče nebo příbojovou vlnu. Na ještě komplexnější úrovni začínáme mít určitou představu biologického řádu, řádu rostoucího organismu, v němž se jeden systém nepřetržitě rozvíjí, aby vytvořil systém jiný.⁹ Biologové se v posledních letech snaží formulovat ještě sofistikovanější koncepci řádu.¹⁰ Ale ani tyto pokusy bohužel nepřinesly výsledky, které by byly prakticky využitelné ve stavitelském umění.

Objevily se rovněž pokusy o rozpracování hlubších teorií řádu. Předběžný nástin mnohem hlubší teorie kdysi předložil fyzik Lancelot Whyte, který se snažil rozvíjet pojetí veškeré biologie jako vědy o asymetricky uspořádaných strukturách.¹¹ V posledních letech se rozvíjí i teorie katastrof, která se pokouší popisovat zrod konfigurací z chaosu a již mnozí pokládají za slibnou.¹² Jednu z dosud snad nejjasnějších formulací nabídl fyzik David Bohm. Ten se snažil navrhnout možnou teorii, podle níž existují typy řádů mnoha úrovní, které jsou budovány z hierarchií postupně stále komplexnějších typů řádu.¹³

Ale *žádná* z těchto teorií, jakkoli jsou všechny podnětné, není pro stavitele přímo využitelná. Ani ty nejrozvinutější z těchto koncepcí nejdou dost do hloubky nebo nejsou dostatečně konkrétní na to, aby nám poskytly praktickou pomoc s architekturou, *v níž se vlastně pokoušíme*

Velká Pagoda divoké husy, provincie Chu-nan, Čína, 600 n. l.

Tamerlánova hrobka, Samarkand, 15. století.

Sloupy, provazy a střapce z bílé tkaniny ve svatyni Ise.

vytvářet řád každý den. Chci-li postavit budovu stejně krásnou jako žlutá věž, tyto teorie řádu nejsou ani zdaleka hluboké tak, jak bych potřeboval, abych je mohl prakticky využít. Žádná z nich není ani schopna nám pomoci *porozumět* řádu žluté věže.

Podívejme se na další příklady staveb na stranách 16–17. Každá z těchto staveb se vyznačuje jakýmsi hlubokým řádem. V rámci našeho dnešního omezeného světónázoru však tento řád neumíme a nemůžeme vědecky popsat. Rozumíme vůbec tomu, o co se jejich tvůrci snažili? Krásné hladké sloupy z Ise mají ohromně subtilní řád, v němž několik provazů a kousků bílé látky stavbu zcela proměňuje. Velkolepost Tamerlánovy hrobky vychází z jejího vysoké-

ho korpusu a žlábkování na kupoli. Tyto stavby na nás působí a pronikají nám přímo do srdce. V modernějším provedení má podobnou kvalitu pata ocelového sloupu Palmového skleníku v berlínské botanické zahradě. V ocelových plátech a nýtech je velká harmonie, jsou dokonale sesazeny. Jako by to byly kosti nějakého zvířete. Skleněná a železná střecha pasáže Royal Arcade v Londýně má podobný, zcela přirozený ráz. A když vidím malou nádobku na nabírání a pití vody, prostý kousek bambusu, v duši se mi rozhostí klid a mír.

Oproti tomu na straně 18 vidíme několik příkladů novějších budov. I ony v sobě mají jakýsi řád, ale nejsou tak přívětivé: nechytají za srdce, nejsou tak krásné. Sídliště v Amsterdamu se

Střešní konstrukce ze skla a železa, Londýn.

Pata ocelového sloupu, Palmový skleníků, Botanická zahrada, Dahlem, Berlín.

vyznačuje tupým opakováním, které má sotva co společného s organickým řádem lidského života. Falešné oblouky Veřejného centra v okrese Marin v Kalifornii od Franka Lloyda Wrighta jsou čistě dekorativní: nevzbuzují hluboký pocit řádu, který máme, když vidíme něco strukturně reálného. Budova banky s bílou štukovou omítkou je nezajímavá a příliš zjednodušená. Její řád, pokud v ní vůbec nějaký je, rozhodně není toho druhu, v němž by se odrážela skutečná krása a důmyslnost velké stavby. Válečný památník Eero Saarinen v Minneapolis je hrubý, surový a odpuzující.

Jsou tyto intuitivní pocity objektivně verifikovatelné? Je ve stavbách z posledních uvedených příkladů skutečně *méně* řádu než v příkladech předchozích? Anebo je to jenom *jiný* řád?

Kousek bambusu s připojeným držadlem slouží v japonském chrámu jako naběračka na vodu k napití.

Čtvrť poválečných bytových domů, Amsterdam.

Falešné oblouky Veřejného centra v okresu Marin County, Frank Lloyd Wright.

Bankovní budova s bílou štukovou omítkou, Jižní Kalifornie.

Rozdílnost řádu v příkladech na stranách 16–17 a těch na straně 18 *cítíme*. Ale jsme schopni této rozdílnosti porozumět objektivně? Jsou ony zjevně hrubé příklady skutečně hrubší než ty první? Je řád svatyně Ise nebo Tamerlánovy hrobky opravdu a objektivně hlubší než opakování bytových domů na amsterodamském sídlišti? *Co je vlastně to, co intuitivně cítíme jako řád ve všech těchto různých případech?*

Je zvláštní si uvědomit, že v dnešním intelektuálním kontextu neexistuje na žádnou z těchto otázek jasná odpověď.¹⁴ Mezi současnými představami řádu nenajdeme žádnou koncepci, která by nám pomohla život, jenž může existovat ve stavbách a v jiných artefaktech, činit oduševnělejším a kultivovanějším.

Monstrózní budova od slavného architekta. Válečný památník v Milwaukee, Eero Saarinen.

nepraktická, bylo těžké ji postavit, a dokonce nepřijemné ocitnout se v její blízkosti. Ale pro něho měla smysl, protože pokud šlo o něho, snažil se vytvořit *jen* energeticky úspornou budovu. Vybral si tento konkrétní cíl a jako základ své práce ho pozvedl nad všechno ostatní.

Pro Buckminstera Fullera měla prvořadou roli hmotnost. Proto zdůrazňoval myšlenku nelehčích konstrukcí. Nezáleželo mu na tom, že geodetická kopule je těžko využitelná, že snad

*Další jednostranný výsledek mechanistického chápání řádu:
Humana Building Michaela Gravese v Kentucky.
Řádu dominuje apartní odkaz k historii,
doplňný přebnanými symetriemi.*

ani nijak zvlášť dobře nevypadá a že je téměř nemožné ji uvnitř nějak pěkně rozdělit. Záleželo mu jen na zvoleném cíli – dělat stavby, které překlenují co nejděší vzdálenost při co nejnižší hmotnosti.²⁰

Le Corbusier si vybral oddělení funkcí. Spolu s CIAM (*Congrès International de l'Architecture Moderne*) rozhodl, že bydlení, rekreace, doprava a práce jsou zásadní natolik, aby se z úkolu poskytnout těmto čtyřem funkcím ve městě adekvátní a oddělený prostor stala klíčová hodnota. Při plnění tohoto úkolu musel zapomenout, že s těmito funkcemi se proplétají ještě funkce další. Určující roli v jeho plánech měst měl právě a především tento cíl – oddělení uvedených čtyř funkcí. To byla jeho vybraná hodnota a právě ta se odráží v jeho plánu Zářícího města.²¹

Z novější doby máme příklady architektů, kteří si ve svých pracích za hlavní hodnotu volí historický odkaz. Podívejme se třeba na novoklasicistní fasádu na této stránce. Ani v tomto případě nejspíš není příliš důležité, zda budova slouží dobře: důležité je, že má jistou „image“ – snad image Palladiových budov, smíšenou se stylem čtyřicátých let dvacátého století. Tento architekt si mezi všemi jinými zvolil právě *tento* konkrétní cíl – vytvořit nějakou podobu.

Jiný architekt se zase může rozhodnout pro křiklavě formální geometrické tvary, protože má za to, že představují „dobrý design“. Pro oprávněnost tohoto přesvědčení však neexistují žádné empirické doklady. Ale opět zde platí, že při absenci spolehlivých empirických faktů ohledně toho, co je pravdivé a co ne, si člověk zkrátka něco vybrat musí. Dalšímu architektu pak může poskytnout základ pro práci jednostranná víra, že krystalické geometrické formy v sobě mají nějakou absolutní kvalitu: jak se to stalo v případě kancelářské budovy v Rotterdamu, sestavené z kosočtverečných krystalů, již ukazují na protějščí stránce.

Architekti činí různá výstřední rozhodnutí, protože *v rámci mechanistického světového názoru není*

Kosotvorečné hranoly jako základ podoby kancelářské budovy v Rotterdamu, další nevyhnutelný důsledek našeho dnešního mechanistického chápání rádu.

možné bez takových soukromých rozhodnutí mentálně fungovat. V podstatě každý architekt, který pracuje v dnešní době, je nucen dělat něco podobného.

Další architekt například vyznává ekologii. Chce chránit přírodu. Ale jak by se to mělo dělat? Měly by se třeba v křovinaté krajině nad Berkeley Hills, kterou sužují časté požáry, jako prevence před ohněm vykácet stromy a keře? Měl by se z této krajiny stát užitečný park a měly by se stromy zachovat, aby poskytovaly stín? Měla by se ponechat v neupraveném a divokém stavu v zájmu ochrany výskytistě původních ptáků a rostlin (hledisko biologa)? Měla by být ponechána tak, jak je, aby se prostě ušetřily peníze (hledisko univerzity)? Měla by být divoká, nebo zkrocená? Jak už bylo řečeno, v mechanistickém rámci je to zkrátka jen věc mínění. Vyberete si z protichůdných názorů. Třebáže tato hlediska nejsou tak úplně šílená a svévolná jako ony extrémnější architektonické příklady, jež jsem uvedl, každý názor, který může být vyjádřen, v zásadě svévolný je: ať už se dá přednost jednomu z nich nebo nějaké jejich kombinaci, každá konkrétní volba bude opět individuální a arbitrární.

Odpovědí dvacátého století na tuto svévolnost nutně spjatou s mechanistickým myšlením je stále opakované potvrzování soukromé povahy hodnoty. Nese se v tomto duchu: „Věda hovoří pouze o faktech. Pokud jde o to vymyslet, co by se mělo dělat, to je soukromá věc umění nebo etiky. Je naším přirozeným právem rozvíjet své vlastní hodnoty. Nejenže nám náš vědecký světonázor o hodnotě nic neřekne – je naší demokratickou povinností, abychom si hodnoty pro sebe stanovili sami.“

Ale toto všechno jen prodlužuje stav, kdy se „život“ měst a budov a krajin zdá být nereálný, téměř jako by neexistoval. Také to *v zásadě velmi ztěžuje* součinnost, spolupráci a sociální shodu. Je v tom jakási povrchní tolerance, která jako by povzbuzovala rozdílnost názorů. Ale ve skutečnosti povzbuzuje jen naprostou svévoli představ vyrůstajících z mechanistického pohledu na utváření světa.

Potřebujeme hledisko, které je možno sdílet a v němž budou ony četné faktory ovlivňující prostředí pevně skloubeny, abychom mohli pracovat společně – ne na základě konfrontace a sporů, ale na základě toho, že sdílíme jediný holistický pohled na jednotný cíl života.